2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

MAHALLIY BUDJET DAROMADLARI VA XARAJATLARINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH

XOLMIRZAYEV ULUG‘BEK ABDULAZIZOVICH
Namangan davlat texnika universiteti dotsenti,
iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)
E-mail: xulugbek1984@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3589-373X
NORMATOV JOXONGIR MURODILLAYEVICH
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Namangan filiali Iqtisodiyot kafedrasi,
MPFC_N-25U guruh magistranti

Annotatsiya. Maqolada mahalliy budjet daromadlari va xarajatlarini boshqarish samaradorligini baholashning uslubiy asoslari tadqiq etiladi. Tadqiqotda normativ hujjatlar tahlili, xalqaro yondashuvlarni qiyoslash va moliyaviy koeffitsiyentlarni hisoblash usullaridan foydalanilgan. O‘zbekistonning 2025-yil uchun tasdiqlangan qonunidagi 14 hudud bo‘yicha budjet prognozlari asosida daromadlarning xarajatlarni qoplash darajasi aniqlangan. Hisob-kitoblar ushbu nisbat hududlar kesimida 60,08–97,69 foiz oralig‘ida ekanini ko‘rsatadi. Mazkur tafovut boshqaruv sifati haqidagi yakuniy xulosa uchun yetarli emasligi asoslanadi. Rejalashtirish ishonchliligi, fiskal intizom, xarajatlar tejamkorligi, xizmatlar natijadorligi hamda ochiqlik va hisobdorlikni birlashtiruvchi baholash modeli taklif etiladi. Modelda hududning fiskal sharoiti bilan boshqaruv natijalari alohida talqin qilinadi. Baholashni joriy etishda ma’lumotlarning taqqoslanuvchanligi, natijaviy ko‘rsatkichlarning tekshirilishi va vaznlarga sezgirlik tahlili zarurligi ochib beriladi.
Kalit so‘zlar: mahalliy budjet, daromadlar, xarajatlar, boshqaruv samaradorligi, budjetlararo transfert, natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirish, integral baholash, fiskal shaffoflik.

Аннотация. В статье исследуются методические основы оценки эффективности управления доходами и расходами местных бюджетов. Использованы анализ нормативных документов, сопоставление международных подходов и расчёт финансовых коэффициентов. На основе бюджетных прогнозов по 14 территориям, приведённых в законе о Государственном бюджете Узбекистана на 2025 год, определено соотношение доходов и расходов. Расчёты показывают, что данный показатель составляет от 60,08 до 97,69 процента. Обосновано, что эти различия недостаточны для итоговой оценки качества управления. Предложена модель, объединяющая достоверность планирования, фискальную дисциплину, экономичность расходов, результативность услуг, прозрачность и подотчётность. Фискальные условия территории рассматриваются отдельно от результатов управления. Раскрыта необходимость сопоставимости данных, проверки показателей результатов и анализа чувствительности к весам. Расчёты по прогнозным параметрам не интерпретируются как оценка фактического исполнения бюджетов.
Ключевые слова: местный бюджет, доходы, расходы, эффективность управления, межбюджетный трансферт, бюджетирование по результатам, интегральная оценка, фискальная прозрачность.

Abstract. This article examines a methodology for assessing the efficiency and effectiveness of local budget revenue and expenditure management. It combines documentary analysis, a comparison of international frameworks and financial ratio calculations. Revenue-to-expenditure ratios are calculated for 14 territories using the forecasts presented in Uzbekistan’s State Budget Law for 2025. The ratios range from 60.08 to 97.69 percent. These differences are shown to be insufficient for a conclusive assessment of management quality. A diagnostic model is proposed that combines planning reliability, fiscal discipline, expenditure economy, service effectiveness, transparency and accountability. Territorial fiscal conditions are distinguished from management performance. The approach requires comparable data, verification of service results and sensitivity analysis of indicator weights. Forecast-based calculations are treated as a structural diagnosis rather than evidence of actual budget execution or a validated ranking of local governments.
Keywords: local budget, revenue, expenditure, management performance, intergovernmental transfer, performance budgeting, composite assessment, fiscal transparency.

2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

KIRISH

Mahalliy budjet mablag‘larini boshqarish sifati hududda moliyalashtiriladigan xizmatlarning hajmi, uzluksizligi va aholiga yetib borishi bilan baholanishi lozim. Daromadlar rejasining bajarilishi hamda ajratilgan mablag‘larning o‘z vaqtida sarflanishi bu jarayonning moliyaviy tomonini ifodalaydi. Xizmat sifati, resurs birligiga to‘g‘ri keladigan natija va hisobdorlik baholanmasa, faqat ijro foiziga tayangan xulosa boshqaruvdagi muammolarni to‘liq ochib bermaydi. Shuning uchun baholash tizimida moliyaviy hisobot bilan xizmat ko‘rsatish natijalari o‘zaro bog‘lanishi zarur.

O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksida daromadlarni prognoz qilish va xarajatlarni rejalashtirish, mablag‘lardan foydalanishning natijadorligi hamda ochiqlik prinsiplari belgilangan. Jumladan, 11, 14 va 17-moddalar budjet jarayonini rejalashtirish, natijaga erishish va jamoatchilik uchun axborot taqdim etish bilan bog‘laydi [1]. Ushbu huquqiy asos baholashning moliyaviy ijro doirasidan kengroq bo‘lishini talab qiladi. Amaliy mezonlar esa har bir budjet darajasining vakolatlari va moliyalashtiradigan xizmatlariga moslashtirilishi kerak.

Tadqiqotning asosiy savoli mahalliy budjetning daromad salohiyati, xarajat majburiyatlari va boshqaruv natijalarini bir-biriga aralashtirmasdan qanday baholash mumkinligidan iborat. Iqtisodiy bazasi kuchli hududning yuqori tushumlari boshqaruvdagi barcha jarayonlar samarali ekanini tasdiqlamaydi. Transfert oluvchi hududda esa moliyalashtirishning bunday tuzilishi ijtimoiy xizmatlarni tenglashtirish ehtiyoji bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu sababli fiskal sharoitni ifodalovchi ko‘rsatkichlar boshqaruv sifatini o‘lchovchi mezonlardan ajratiladi.

Maqolaning maqsadi mahalliy budjet daromadlari va xarajatlarini boshqarish samaradorligini ko‘p mezonli baholash yondashuvini ishlab chiqish va uning qo‘llanish chegaralarini aniqlashdir. Buning uchun xalqaro baholash yondashuvlari umumlashtiriladi, 2025-yil budjet prognozlari asosida hududiy moliyaviy nisbatlar hisoblanadi hamda natija va hisobdorlik ko‘rsatkichlarini birlashtirish tartibi taklif etiladi. Tadqiqotning amaliy hissasi baholash natijasini daromadlar prognozini tuzatish, xarajatlarni qayta ko‘rib chiqish va nazorat choralarini tanlash bilan bog‘lashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Davlat moliyasini baholashga doir PEFA yondashuvi budjet ishonchliligi, shaffoflik, aktiv va majburiyatlar, budjetni shakllantirish, ijro nazorati, hisob va hisobot, tashqi nazorat masalalarini qamrab oladi. PEFA 2016 tizimi yettita yo‘nalish, 31 ta indikator va 94 ta o‘lchovdan tashkil topgan. Budjet ishonchliligida amaldagi daromad va xarajatlar dastlab tasdiqlangan budjet bilan solishtiriladi [3]. Bu yondashuv reja yil davomida o‘zgartirilgan holatlarda dastlabki prognoz sifati bilan yangilangan reja ijrosini farqlash uchun muhimdir.

OECDning natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirish bo‘yicha tavsiyalari budjet qarorlarida faoliyat natijalari to‘g‘risidagi axborotdan tizimli foydalanishga

2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

asoslanadi. Unda xarajatlarni strategik maqsadlar bilan bog‘lash, cheklangan miqdordagi mazmunli indikatorlarni tanlash, ma’lumotlar sifatini oshirish va dasturlarni baholash masalalari ko‘rib chiqilgan [4]. Mazkur yondashuvdan mahalliy darajada foydalanish uchun xarajatlar summasi bilan bir qatorda xizmat hajmi, sifati va foydalanuvchilar qamrovini qayd etish talab etiladi.

Xalqaro valyuta jamg‘armasining fiskal shaffoflikka oid qo‘llanmasida hisobotning qamrovi, o‘z vaqtida taqdim etilishi, ishonchliligi, prognozlash hamda fiskal risklar tahlili yoritilgan [5]. Mahalliy budjetlarni baholashda ushbu jihatlar hisoblangan koeffitsiyentga qanchalik ishonish mumkinligini belgilaydi. Hisobotning e’lon qilinishi bilan uning to‘liqligi va tekshiriluvchanligi alohida mezonlardir. Bu farq ochiq ma’lumotlarning mavjudligini yakuniy samaradorlik bilan tenglashtirib yubormaslik imkonini beradi.

OECD va Yevropa Komissiyasi Qo‘shma tadqiqot markazining integral indikatorlar bo‘yicha qo‘llanmasida ko‘rsatkichlarni tanlash, normallashtirish, vaznlash va birlashtirishdagi uslubiy qarorlar ochiq bayon qilinishi zarurligi ta’kidlanadi [6]. OECDning markazsizlashtirish bo‘yicha tadqiqoti esa uning natijalari vakolatlar va institutlarning qanday tashkil etilganiga bog‘liqligini ko‘rsatadi [7]. Ushbu manbalar asosida maqolada hududning moliyaviy sharoiti alohida diagnostika qilinadi, boshqaruv faoliyati esa tekshiriladigan natijalar orqali baholanadi. Taklif etilayotgan model xalqaro tizimlarning mahalliy sharoitga moslashtirilgan mualliflik talqini bo‘lib, PEFAning rasmiy ball tizimini almashtirmaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot qiyosiy va uslubiy xususiyatga ega. Huquqiy asos sifatida Budjet kodeksi, hisob-kitob manbasi sifatida esa 2024-yil 24-dekabrdagi O‘RQ-1011-son Qonunning 6 va 7-ilovalaridagi 2025-yil parametrlari olindi [1; 2]. Kuzatuvlar Qoraqalpog‘iston Respublikasi, 12 ta viloyat va Toshkent shahrini qamrab oladi. Ko‘rsatkichlar bir yilga, bir xil pul birligiga va tegishli hududiy budjetlar majmuasiga taalluqlidir. Ular tuman yoki shahar budjetlarining alohida hisobotlari sifatida talqin qilinmaydi.

Hisob-kitoblarda milliard so‘mdagi prognoz miqdorlaridan foydalanildi. Daromadlarning xarajatlarni qoplash darajasi 6-ilovada ko‘rsatilgan daromadlar summasining shu ilovadagi xarajatlar summasiga nisbati orqali aniqlandi. Tartibga soluvchi transfertlar bo‘yicha 7-ilova ma’lumotlari bilan arifmetik muvofiqlik tekshirildi. Umumiy koeffitsiyent hududiy foizlarning oddiy o‘rtachasi emas, jami daromadning jami xarajatga nisbati sifatida hisoblandi. Foizlar ikki o‘nlik xonagacha yaxlitlandi.

$$K_i = \frac{D_i}{X_i} \times 100 \qquad (1)$$

Bu yerda K_i — i-hudud bo‘yicha qoplash darajasi; D_i — 6-ilovadagi daromadlar; X_i — xarajatlar; T_i — 7-ilovadagi tartibga soluvchi transfertlar. Mazkur jadval parametrlari doirasida $D_i + T_i = X_i$ tengligi bajariladi. D_i mahalliy

hokimiyat mustaqil belgilaydigan soliqlar yig‘indisi deb olinmaydi. Shuningdek, X_i – D_i farqi moliyalashtirilmagan budjet taqchilligi sifatida talqin qilinmaydi.

Boshqaruvni baholash modeli besh yo‘nalishdan tuzildi. Rejalashtirish ishonchliligi daromad va xarajatlarning dastlabki rejadan chetlanishini; fiskal intizom majburiyatlar va undiruv holatini; tejamkorlik sifat talablariga javob beruvchi xizmat birligi tannarxini; natijadorlik xizmat maqsadlariga erishishni; ochiqlik va hisobdorlik esa axborot hamda nazoratga javob berish sifatini ifodalaydi. Ko‘rsatkichlar tegishli mahalliy organning vakolat va mas’uliyati doirasida tanlanadi.

1-jadval

Mahalliy budjet boshqaruvini baholash yo‘nalishlari

Baholash yo‘nalishi	Asosiy ko‘rsatkichlar	Dalil manbasi
Rejalashtirish ishonchliligi	Daromad va xarajatlarning dastlabki rejadan mutlaq chetlanishi	Tasdiqlangan reja va ijro hisoboti
Fiskal intizom	Muddati o‘tgan to‘lovlar va undirilishi lozim tushumlar bo‘yicha qarzdorlik	Majburiyatlar reyestri va undiruv hisoboti
Xarajatlar tejamkorligi	Bir xil sifatdagi xizmat birligining taqqoslanadigan tannarxi	Xarajat kalkulyatsiyasi va qabul hujjati
Xizmatlar natijadorligi	Tekshirilgan xizmat hajmi va sifat maqsadlariga erishish	Dastur pasporti va tarmoq statistikasi
Ochiqlik va hisobdorlik	O‘z vaqtida e’lon qilingan hisobotlar va bajarilgan audit tavsiyalari ulushi	Ochiq hisobotlar va audit monitoringi

Manba: [3–6] yondashuvlarini hisobga olgan holda muallif tomonidan ishlab chiqilgan. Har bir yo‘nalishning boshlang‘ich vazni 0,20.

Daromadlar prognozi xatosi va xarajatlar rejasidan chetlanish mutlaq tafovutning dastlab tasdiqlangan summaga nisbati orqali o‘lchanadi. Asl reja bilan aniqlashtirilgan reja alohida saqlanishi zarur: birinchisi prognoz sifatini, ikkinchisi yil davomidagi boshqaruv qarorlari ijrosini tekshirishga xizmat qiladi. Quyidagi formulalar dastlabki rejaga nisbatan qo‘llanadi.

$$\delta_D = \frac{|D^a - D^0|}{D^0} \times 100; \quad \delta_X = \frac{|X^a - X^0|}{X^0} \times 100 \qquad (2)$$

Bu yerda D^a va X^a — amaldagi daromad va xarajatlar; D^0 va X^0 — dastlabki reja; δD va δX — foizdagi mutlaq chetlanishlar. Reja nolga teng bo‘lsa, ushbu nisbat hisoblanmaydi va alohida hodisa sifatida izohlanadi. Rejaning ortig‘i bilan bajarilishi ham prognoz xatosini oshirishi mumkin. Biroq buning sababi ma’murchilik yaxshilanishimi, bir martalik tushummi yoki tashqi o‘zgarishmi, alohida tahlil qilinadi.

Turli o‘lchovdagi indikatorlar 0–100 ball oralig‘iga keltiriladi. Ijobiy ko‘rsatkich uchun haqiqiy natijaning oldindan belgilangan maqsadga nisbati 100 ga ko‘paytiriladi va yuqori chegara 100 ball bilan cheklanadi. Kamayishi ma’qul indikatorlarda nol qiymat eng yaxshi holat bo‘lsa, ball oldindan belgilangan nomaqbul chegara tomon mutanosib kamaytiriladi. Har bir mezonning chegarasi, ma’lumot manbasi va tekshirish tartibi baholash davridan avval hujjatlashtiriladi. Bu maqolada bunday chegaralar davlat tomonidan tasdiqlangan me’yor sifatida taqdim etilmaydi.

$$S = \frac{B_1 + B_2 + B_3 + B_4 + B_5}{5} \quad (3)$$

S — umumlashtiruvchi ball; B_1–B_5 — besh yo‘nalish bo‘yicha 0–100 oralig‘idagi ballar. Dastlabki variantda har bir yo‘nalishga 0,20 vazn beriladi; yo‘nalish ichidagi indikatorlar ham teng vaznda olinadi. Bu tanlov empirik baholangan optimal vazn emas, hisob-kitobni ochiq qilish uchun boshlang‘ich taklifdir. Birlamchi ma’lumot mavjud bo‘lmasa, unga nol yoki o‘rtacha ball yozilmaydi. Majburiy indikatorlar to‘liq bo‘lmagan holatda yakuniy S e’lon qilinmaydi, mavjud ko‘rsatkichlar va ma’lumot qamrovi alohida ko‘rsatiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

2025-yil uchun qonunda keltirilgan hududiy budjetlar prognozida jami daromadlar 65 793,8 mlrd so‘m, xarajatlar 84 256,0 mlrd so‘mni tashkil etadi. Ular o‘rtasidagi 18 462,2 mlrd so‘mlik farq 7-ilovadagi tartibga soluvchi transfertlar yig‘indisiga teng [2]. Muallif hisob-kitobiga ko‘ra, jami daromadlarning xarajatlarni qoplash darajasi 78,09 foiz, mazkur transfertlarning xarajatlarga nisbati esa 21,91 foizdir. Bular rejalashtirilgan moliyalashtirish tuzilishini ifodalaydi va amaldagi ijro natijasini bildirmaydi.

2-jadval

Hududiy budjetlarning 2025-yil prognozlari va daromadlarning xarajatlarni qoplash darajasi

Hudud	Daromad, mlrd so‘m	Xarajat, mlrd so‘m	Qoplash darajasi, %
Qoraqalpog‘iston R.	3 346,3	5 569,3	60,08
Andijon	4 513,1	6 693,1	67,43
Buxoro	4 573,3	5 267,1	86,83
Jizzax	2 523,6	3 626,7	69,58
Qashqadaryo	5 264,2	6 238,5	84,38
Navoiy	3 384,2	3 476,7	97,34
Namangan	3 942,8	6 171,2	63,89
Samarqand	5 915,3	8 008,6	73,86
Surxondaryo	3 464,7	5 527,0	62,69
Sirdaryo	1 739,5	2 551,6	68,17
Toshkent viloyati	6 824,3	7 086,9	96,29
Farg‘ona	6 027,6	8 171,4	73,76
Xorazm	3 166,4	4 497,2	70,41
Toshkent shahri	11 108,5	11 370,7	97,69
Jami	**65 793,8**	**84 256,0**	**78,09**

Manba: [2], 6-ilova; oxirgi ustun muallif hisob-kitobi. Andijon–Xorazm qatorlarida tegishli viloyatlar nazarda tutilgan.
Izoh: manbadagi daromadlar tamaki mahsulotlari aksizi bo‘yicha transfertlarsiz berilgan. Xarajatlarga mahalliy budjet hisobidan davlat qarziga xizmat ko‘rsatish va Davlat tibbiy sug‘urtasi jamg‘armasiga transfertlar kiritilgan. Jadval prognoz parametrlarini ifodalaydi.

Hisoblangan qoplash koeffitsiyenti eng past qiymatda 60,08 foizni, eng yuqori qiymatda 97,69 foizni tashkil etadi. Ularning farqi 37,61 foiz punktiga teng. Mazkur oraliq hududlarning bir xil moliyalashtirish sharoitida faoliyat yuritmasligini ko‘rsatadi. Shu bois ushbu ko‘rsatkichni bevosita samaradorlik

2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

reytingiga aylantirish uslubiy jihatdan asoslanmagan bo‘ladi. Jadvaldan boshqaruv sifati haqida xulosa chiqarishdan oldin daromadlarni taqsimlash tartibi, xarajat vakolatlari va xizmatlarga ehtiyoj o‘rganilishi kerak.

Namangan viloyati bo‘yicha daromadlar 3 942,8 mlrd so‘m, xarajatlar 6 171,2 mlrd so‘m bo‘lib, hisoblangan nisbat 63,89 foizga teng. 2 228,4 mlrd so‘mlik tartibga soluvchi transfert qo‘shilganda prognoz parametrlari muvozanatlashadi. Demak, faqat daromad va xarajatlar farqiga qarab hududda moliyaviy intizom buzilgan degan xulosa chiqarib bo‘lmaydi. Bunday xulosa uchun amaldagi ijro, majburiyatlar va xizmat natijalariga oid qo‘shimcha dalillar talab etiladi.

Tadqiqotning uslubiy natijasi ikki qatlamli baholashni ajratishdan iborat. Birinchi qatlam qoplash koeffitsiyenti va transfertlar orqali hududning moliyaviy sharoitini tavsiflaydi. Ikkinchi qatlam rejalashtirish, intizom, tejamkorlik, xizmat natijasi va hisobdorlikni baholaydi. Birinchi qatlam ko‘rsatkichlari ikkinchi qatlamdagi kamchiliklarni izohlashga yordam beradi, lekin ularning o‘rnini bosmaydi. Natijada iqtisodiy salohiyati farqli hududlarni faqat tushum hajmiga qarab taqqoslashdan kelib chiqadigan xatolar kamaytirilishi mumkin.

Xarajatlarning to‘liq o‘zlashtirilishi bilan maqsadli xizmat natijasiga erishish o‘rtasidagi farq alohida qayd etiladi. Masalan, ta’mirlash xarajatini baholashda to‘langan summa, qabul qilingan ish hajmi, kafolat muddati va foydalanish sifati birgalikda tekshirilishi kerak. Bir birlik ish qiymati past bo‘lsa-da, sifat talabi bajarilmagan holat tejamkorlik yutug‘i deb baholanmaydi. Aksincha, resurslar sarfi rejalashtirilgandan kam bo‘lib, xizmat hajmi va sifati saqlansa, iqtisod qilingan mablag‘ asosli boshqaruv natijasi sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin.

Vazn tanlovining ta’siri shartli hisoblash misolida tekshirildi. Besh yo‘nalish ballari mos ravishda 96, 84, 75, 65 va 90 bo‘lsa, teng vaznlarda S 82,00 ballga teng bo‘ladi. Natijadorlik yo‘nalishining vazni 0,30 ga, qolgan to‘rtta yo‘nalishniki 0,175 ga o‘zgartirilganda natija 79,875 ballni tashkil etadi. Farq 2,125 ballga teng. Ushbu sonlar biror hududning empirik bahosi emas; ular bir xil birlamchi ballar bo‘yicha umumiy natija vaznlarga bog‘liqligini namoyish etadi. Shuning uchun qaror umumiy ball bilan birga alohida yo‘nalishlar natijasiga ham tayanishi kerak.

Hududlar kesimida haqiqiy integral ball hisoblash mazkur tadqiqotning statistik qismiga kiritilmadi. 2025-yil prognoz parametrlari xizmat sifati, amaldagi birlik tannarx, muddati o‘tgan majburiyatlar va audit tavsiyalari ijrosini to‘liq ifodalamaydi. Shu sababli maqolada real hududlar bo‘yicha samaradorlik reytingi tuzilmagan. Olingan natija moliyalashtirish tuzilmasining qiyosiy diagnostikasi va keyingi empirik baholash uchun taklif etilgan ko‘rsatkichlar tizimidan iborat.

Moliyaviy sharoit bilan boshqaruv natijasini ajratish transfertlarning vazifasini to‘g‘ri talqin qilishga yordam beradi. Daromad bazasi cheklangan hududda bir xil sifatdagi xizmatni moliyalashtirish uchun tashqi resurs kerak bo‘lishi mumkin. Baholashda transfert miqdorini avtomatik ravishda salbiy ballga aylantirish bunday hududlarga nisbatan tizimli og‘ish hosil qiladi.

Transfertlardan foydalanishning maqsadliligi, o‘z vaqtida yetib kelishi va xizmat natijasi tekshirilishi esa boshqaruvga oid aniqroq axborot beradi.

Rejalashtirish ishonchliligini baholashda tashqi omillarni ajratish zarur. Soliq bazasining o‘zgarishi, vakolatlarning boshqa budjet darajasiga o‘tkazilishi yoki kutilmagan xarajat majburiyati reja va ijro tafovutini yuzaga keltirishi mumkin. Har bir yirik chetlanish bo‘yicha miqdor, sabab, boshqaruv organi ta’sir qila oladigan qism va ko‘rilgan choralar qayd etilishi taklif etiladi. Bunday izoh prognoz xatosini yashirmaydi, uning kelib chiqishini tushuntiradi.

Tejamkorlikni solishtirishda xizmat hajmi va sifatining bir xilligi asosiy shartdir. Uzoq qishloq hududidagi xizmat xarajatini aholi zich joylashgan shahar bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri taqqoslash noto‘g‘ri rag‘bat yaratishi mumkin. Taqqoslanadigan guruhlar aholi zichligi, infratuzilma holati va tegishli xizmatning ko‘lami bo‘yicha shakllantirilishi lozim. Vaqt bo‘yicha tahlilda narxlar o‘zgarishi hisobga olinadi. Aks holda nominal xarajatning ortishi resurslardan samarasiz foydalanish deb noto‘g‘ri baholanishi mumkin.

Fiskal intizom ko‘rsatkichlarida kassa xarajatlari bilan qabul qilingan majburiyatlar farqlanishi kerak. To‘lovning keyingi davrga surilishi joriy davrdagi sarfni kamaytiradi, ammo mavjud majburiyatni yo‘qotmaydi. Shu sababli tejalgan mablag‘ haqidagi xulosa muddati o‘tgan kreditorlik bilan solishtiriladi. Auditda aniqlangan buzilishlar miqdori ham nazorat qamrovi bilan birga talqin qilinadi: ko‘proq tekshirilgan tashkilotda ko‘proq kamchilik aniqlanishi nazorat sifatining yaxshilanganini ham anglatishi mumkin.

Baholash natijasidan foydalanish uchun har bir indikatorga mas’ul bo‘linma, hisobot davri va tekshiruv izi biriktirilishi taklif etiladi. Daromadlar ma’lumoti moliya va soliq organlari hisoboti bilan, xarajatlar g‘aznachilik ma’lumotlari bilan, xizmat natijalari esa qabul qilish hujjatlari va tarmoq statistikasi bilan muvofiqlashtiriladi. Raqamli monitoringda dastlabki reja, barcha o‘zgartirishlar va amaldagi ijro alohida saqlanadi. Takroriy yozuvlar, turli o‘lchov birliklari va turli davrlarning aralashib ketishi bo‘yicha avtomatik tekshiruvlar o‘rnatilishi mumkin.

Modelni joriy etish kichik sinovdan boshlanishi maqsadga muvofiq. Dastlab taqqoslanuvchi xizmat yoki dastur tanlanib, indikatorlar pasporti tuziladi. Keyin kamida uch yillik reja, ijro va xizmat natijalari bir xil tasnifda jamlanadi. Sinov yakunida ko‘rsatkichlarning takrorlanishi, vaznlarga sezgirligi va ma’lumot yig‘ish xarajati tekshiriladi. Budjet mablag‘ini qisqartirish yoki oshirish haqidagi qaror esa bitta integral ballga avtomatik bog‘lanmaydi; tegishli sabablar va xizmatga ehtiyoj alohida muhokama qilinadi.

Tadqiqot cheklovi prognoz ma’lumotlari amaldagi natijalarni tasdiqlamasligi bilan bog‘liq. Bir yillik hududiy nisbatlardan boshqaruvning iqtisodiy o‘sish yoki aholi farovonligiga sababiy ta’sirini aniqlab bo‘lmaydi. Keyingi tadqiqotlarda ko‘p yillik ijro ma’lumotlari, xizmat birligi tannarxi va mustaqil tekshirilgan natijalar bilan model sinovdan o‘tkazilishi kerak. Shundagina indikatorlarning barqarorligi, hududlar guruhlariga mosligi va amaliy qarorlarga foydasi to‘g‘risida empirik xulosa chiqarish mumkin bo‘ladi.

2026-yil, oktabr.
№10-son.
ISSN: 3060-5245

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mahalliy budjet daromadlari va xarajatlarini boshqarish samaradorligi moliyaviy ijro, xizmat natijasi va hisobdorlikni birgalikda baholashni talab qiladi. 2025-yil prognoz parametrlari asosidagi hisob-kitob hududlar o‘rtasida daromadlarning xarajatlarni qoplash darajasi sezilarli farqlanishini ko‘rsatdi. Bu farqlar hududning moliyaviy sharoitini tavsiflaydi; boshqaruv samaradorligi bo‘yicha mustaqil dalil hisoblanmaydi. Shundan kelib chiqib, quyidagi takliflar ishlab chiqildi.

Birinchidan, baholash hisobotida fiskal sharoit va boshqaruv natijasi alohida ko‘rsatilishi lozim. Qoplash darajasi hamda transfertlar moliyalashtirish tuzilmasini ochib beradi. Rejalashtirish ishonchliligi, fiskal intizom, tejamkorlik, xizmat natijadorligi va ochiqlik esa boshqaruvga oid besh yo‘nalishni tashkil etadi.

Ikkinchidan, dastlabki va aniqlashtirilgan budjet rejalari bo‘yicha tahlil parallel yuritilishi kerak. Daromad va xarajatlarning yirik chetlanishlari miqdoriy hisob-kitob hamda sabablar izohi bilan taqdim etilishi taklif etiladi. Xizmat natijalariga erishmasdan sarflangan mablag‘ning to‘liq o‘zlashtirilishi yuqori samaradorlik sifatida baholanmasligi zarur.

Uchinchidan, indikatorlarning ma’lumot manbasi, hisoblash usuli, maqsadli chegarasi va mas’ul ijrochisi oldindan belgilanishi lozim. Ma’lumot yetishmasligi yashirilmasligi, yakuniy ball chiqarish shartlari esa aniq bo‘lishi kerak. Taklif etilgan teng vaznli model sinov tariqasida qo‘llanib, uning natijalari muqobil vaznlar bilan tekshirilishi maqsadga muvofiq.

To‘rtinchidan, baholash aniqlangan muammo bo‘yicha boshqaruv qarori bilan yakunlanishi kerak. Prognoz xatosi daromadlarni rejalashtirishni qayta ko‘rib chiqishga, yuqori birlik tannarx xarajatlar tarkibini tekshirishga, past natijadorlik dastur dizaynini tuzatishga, hisobotdagi uzilishlar esa ma’lumot tizimini yaxshilashga asos bo‘ladi. Ushbu bog‘liqlik baholashni formal reytingdan amaliy moliyaviy boshqaruv vositasiga aylantirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. 2013-yil 26-dekabr. 11, 14 va 17-moddalar. LexUZ. https://lex.uz/uz/docs/-2304138 (murojaat sanasi: 28.10.2026).

2. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 24-dekabrdagi O‘RQ-1011-son Qonuni. 2025-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida. 6 va 7-ilovalar. https://lex.uz/uz/acts/-7277618 (murojaat sanasi: 28.10.2026).

3. PEFA Secretariat. PEFA 2016: Framework for Assessing Public Financial Management. Washington, DC, 2016. https://www.pefa.org/resources/pefa-2016-framework (murojaat sanasi: 28.10.2026).

4. OECD. OECD Good Practices for Performance Budgeting. Paris: OECD Publishing, 2019. 60 p. https://doi.org/10.1787/c90b0305-en.

5. International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department. Fiscal Transparency Handbook. Washington, DC: IMF, 2018. 182 p. https://doi.org/10.5089/9781484331859.069.

6. OECD/European Union/EC-JRC. Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide. Paris: OECD Publishing, 2008. 162 p. https://doi.org/10.1787/9789264043466-en.

7. OECD. Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers. OECD Multi-level Governance Studies. Paris: OECD Publishing, 2019. 204 p. https://doi.org/10.1787/g2g9faa7-en.

8. Al Oraini, B., Mohammad, S. I., Vasudevan, A., Salinas, L., Otamurodov, S., Berdiyarov, B., & Ulugbek, K. (2026). Investigating the Impact of Circular Economy Strategies on Financial Performance with the Mediating Role of Human-Centric Sustainable Supply Chain Management. International Journal of Industrial Engineering and Management, Access-Access.

9. Qodirjonov, D., & Xolmirzayev, U. B. (2026). Auditorlik Tekshiruvi Jarayonida Auditorlik Dalillarini To 'Plash Va Baholash Uslubiyotini Takomillashtirish. GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT, 4.

10. Xolmirzayev, U. B., & Ubaydullayev, T. (2026). Xususiy Va Korporativ Tuzilmalarda Auditorlik Tekshiruvi Hamda Auditorlik Xulosasini Shakllantirish Amaliyoti. GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT, 4(2).

11. Kholmirzayev, U. (2025). DEVELOPMENT OF A REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK IN THE FIELD OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Innovation Science and Technology, 1(10), 255-261.

12. Abdulazizovich, K. U. IMPROVING THE REFLECTION OF MONEY AND CASH EQUIVALENT IN THE ACCOUNTING BALANCE. Dear Academicians & Research Scholars, 55.

13. Abdulazizovich, X. U. B. (2023). Xalqaro qoidalar asosida qimmatli qog'ozlar hisobini takomillashtirish. Interpretation and researches, 1(3), 21-27.

14. Abdulazizovich, X. U. B. (2025). Innovasion faoliyatning moliyaviy ta'minotini kuchaytirish zarurligi va omillari tahlili. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 5(03), 142-146.

15. Abdulazizovich, X. U. B. (2024). Moliyaviy aktivlar tasnifini takomillashtirish. Образование наука и инновационные идеи в мире, 41(2), 82-86.

2026-yil, oktabr. №10-son.

Mas’ul muharrir: Beglayev Uchqun
Musahhih: Boltayev Nurali
Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko‘chirib bosilganda “Agrobiznes, fan va texnologiyalar” ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas’ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru
Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal
Telefon raqami: +998939018320, +998934393000
Jurnal rasmiy sayti: https://www.agrobiznesjournal.uz

“Agrobiznes, fan va texnologiyalar” ilmiy-amaliy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo‘jaligi fanlari bo‘yicha “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxati”ga kiritilgan.

“Agrobiznes, fan va texnologiyalar” ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №083688

Manzilimiz: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko‘chasi, 2-uy